

Літаратура

1. Буряк, Л. І. Даведнік па пунктуацыі беларускай мовы / Л. І. Буряк. – Мінск, 1980.
2. Буряк, Л. І. Сучасная беларуская мова: сінтаксіс. Пунктуацыя / Л. І. Буряк. Мінск, 1987.

С. А. Важнік

ДА ПРАБЛЕМЫ СТВАРЭННЯ КОМПЛЕКСНАЙ СІНТАГМАТЫЧНАЙ КЛАСІФІКАЦЫІ ДЗЕЯСЛОЎНЫХ ПРЭДЫКАТАЎ

Прафесар Б.Ю. Норман, супастаўляючы беларускія і рускія дзеяслоўныя амонімы, звярнуў увагу на значную ўдзельную вагу пар, у якіх семантыка беларускай лексемы больш шырокая, чым семантыка адпаведнага рускага амоніма [Норман 1970: 159]. Падобныя назіранні маюць месца і ў працах Ю.Д. Абрэсяна і У.Р. Гака.

Так, Ю.Д. Абрэсян звярнуў увагу на *абстрактны* характар французскіх дзеясловаў, калі разглядаць іх у рускамоўным дачыненні, што выяўляецца ў наяўнасці ў французскай мове вялікай колькасці т.зв. “родавых” слоў, а таксама знаходзіць выражэнне ў тым, што французская мова амаль не ведае пяцівалентных прэдыкатаў, у той час як у рускай мове вылучаюцца не толькі пяці-, але і шасцівалентныя дзеяслоўныя прэдыкаты [Абрэсян 1973: 298]. Гэтую ідэю Ю.Д. Абрэсяна пацвярджае і У.Р. Гак: у рускай мове, па яго назіраннях, семантычнае дапасаванне выкарыстоўваецца значна шырэй, чым у французскай мове. Параўн.:

(1) руск. Птица (S_1) вылетела (V_1) из гнезда – франц. L’oiseau (S_1) est sorti (V_1) de son nid;

(2) руск. Змея (S_2) выползла (V_2) из норы – франц. Le serpent (S_2) est sorti (V_2) de son trou [Гак 1981: 54].

Абодва рускія дзеясловы з’яўляюцца спецыялізаванымі адносна дэнататыўнага (функцыянальна-адлюстравальнага) значэння суб’ектаў, а таму $V_1 \neq V_2$. У адпаведных французскіх дзеяслоўных семемах няма ўказання на спосаб руху і на дэнататыўны статус суб’ектаў, а таму $V_1 = V_2$ [Гак 1972: 387–388].

Якім жа чынам суадносяцца беларускія і польскія дзеясловы? Ці супадаюць семантычныя аб’ёмы беларускіх і польскіх дзеясловаў, якія ўтвараюць адну кантрастыўную пару? Дзеясловы якой мовы валодаюць большай ступенню абстрактнасці / канкрэтнасці? Усе гэтыя пытанні патрабуюць спецыяльнага даследавання.

Далёка не заўсёды можна дакладна вызначыць, да якой ступені адцягнана, абагульнена значэнне таго ці іншага дзеяслова (параўн.: [Уфимцева 1972: 435–436]). Семантыка дзеяслоўнага слова можа, тым не менш, “вымярацца” аб’ектыўна – праз аналіз сінтаксічных паводзін дзеясловаў, у тым ліку і праз улік іх дыстрыбуцыйных уласцівасцей. Семантычная структура дзеяслова мае некалькі ступеней абстракцыі

[Золотова, Онипенко, Сидорова 1998: 64]. Перадусім гэты тэзіс мае анталагічнае вытлумачэнне. Як заўважыла А.А. Уфімцава [Уфимцева 1977: 23–24, 39; 1986: 141], акаляючая нас рэчаіснасць падзяляецца на “свет рэчаў (прадметаў)” і “свет ідэй (паняццяў)”, у сувязі з чым можна канстатаваць, што дзеяслоўная лексіка адлюстроўвае дзве адрозныя сферы (жыцця)дзеянасці чалавека – *матэрыяльна-фізічную і сацыяльна-духоўную*. Безумоўна, дзеясловы, якія адлюстроўваюць толькі першую або толькі другую сферы, з’яўляюцца нятоеснымі па сваёй семантыцы ў аспекце яе *канкрэтнасці / абстрактнасці*. Дзеяслоў, ступень абагульненасці значэння якога відавочна большая ў параўнанні з назоўнікам, патрабуе комплекснага падыходу пры вызначэнні ўзроўню абстрактнасці / канкрэтнасці яго семантыкі [Русская глагольная лексика 1997: 70, 73].

Пра тое, якім з’яўляецца пэўны дзеяслоў па сваёй семантыцы – *абстрактным* ці *канкрэтным*, – можна меркаваць па яго дыстрыбуцыі. Пры гэтым існуе, аднак, праблема вызначэння *ступені (узроўню)* канкрэтнасці / абстрактнасці семантыкі таго ці іншага дзеяслова.

Ужо даўно заўважана, што кожны асобны дзеяслоў мае свой уласны ўзровень абмежаванняў на спалучальнасць з імёнамі. Дакладна вызначыць сінтаксічна рэлевантныя рысы таго ці іншага дзеяслова дазваляе семантычная вартасць (статус, ранг, параметр) залежных ад яго кампанентаў. Як значае А.А. Уфімцава, іменныя лексемы ў сістэме той ці іншай мовы могуць характарызавацца наборам семантычных прымет (сем) рознай ступені абагульненасці:

- 1) *катэгарыяльная прымета* – *прадметнасць*;
- 2) *семантычная прымета асобнай катэгорыі* слоў – *адусаўлёнасць / неадусаўлёнасць*;
- 3) *семантычная прымета субкатэгорыі* – *асоба / не-асоба*;
- 4) *семантычныя прыметы* на ўзроўні розных па сваім характары *лексічных мікрасістэм* (лексіка-семантычныя парадыходы, прадметныя групы, семантычныя палі);
- 5) *семантычная прымета* на ўзроўні *асобнай лексемы* (прымета, паводле якой адбываецца дыферэнцыяцыя адной лексемы ад іншых) [Уфимцева 1972: 441–442; параўн.: Хомский 1972: 74, 77–78, 89–90].

Па сутнасці, кожны з вылучаных тыпаў семантычных прымет імёнаў можа разглядацца ў якасці асобнага ўзроўню абмежаванняў, якія дзеяслоў накладвае на сваё акружэнне. На гэта ў свой час звярнула ўвагу і М. Шупрычыньска, паводле якой дзеяслоў дэтэрмінуе залежнае слова або (1) з пункту гледжання *класавай* вартасці (прыналежнасці залежнага слова да пэўнага класа), або (2) з пункту гледжання *катэгарыяльнай* вартасці, або (3) з пункту гледжання “*слоўнай вартасці*” [Szupryczyńska 1973: 11–12]. Разгледзім кожны з вылучаных М. Шупрычыньскай тыпаў больш падрабозна.

1. Дзеясловы “класавай вартасці”.

Паводле М. Шупрычыньскай, такія дзеясловы ўвогуле не накладваюць абмежаванняў на сваё акружэнне, а таму могуць спалучацца ў аб’ектнай пазіцыі з неабмежаванай колькасцю актантаў, розных па сваёй семантыцы, па сваіх дэнататыўных якасцях. Параўн.: *chwalić, lubić, szanować, wybierać, opisywać, wutyślać*. Адрознівальнай прыметай такіх дзеясловаў з’яўляецца *назоўнікаваасць* як сінтаксічная рэлевантная прымета дзеясловаў такога тыпу: *chwalić zamiar, zeszyt, pogodę, czytanie* і г.д. Абмежаванні такога кшталту, услед за М. Шупрычыньскай, назавём *класавымі*, а самі дзеясловы – *назоўнікавымі* [Szupryczyńska 1973: 15, 101].

Ф.С. Бацэвіч называе дзеясловы, не спецыялізаваныя адносна семантычных статусаў імёнаў, “дэнататыўна незалежнымі” або “адлюстравальна незамацаванымі”. Вучоны выходзіць з функцыянальна-рэферэнтнай таксаноміі імёнаў-суб’ектаў, а не імёнаў-аб’ектаў, як М. Шупрычыньска. Сярод дзеясловаў з незалежнай рэферэнтна-дэнататыўнай аднесенасцю Ф.С. Бацэвіч вылучае:

1) дзеясловы агульнаэкзістэнцыяльнай семантыкі (з семантычным кампанентам ‘быць / не быць’): *быць, бываць, існаваць, мець, знаходзіцца, з’яўляцца, выяўляцца* і інш.;

2) дзеясловы, што абазначаюць некаторыя агульныя катэгорыі існавання элементаў свету (колькасць, якасць, змены і г.д.): *змяняцца, вар’іравацца, адрознівацца, супадаць, функцыянаваць, выкарыстоўвацца* і інш.;

3) дзеясловы рэлятыўнай семантыкі, якія абазначаюць адносіны роўнасці, няроўнасці, уключэння, выключэння, замяшчэння і некаторыя інш.: *адносіцца, адпавядаць, супадносіцца, падыходзіць, гарманіраваць, адрознівацца, дамінаваць, складацца з, уключаць у сябе, сімвалізаваць* і інш.;

4) шэраг дзеясловаў агульнакаўзатыўнага значэння: *змяняць, актывізаваць, узмацняць, паслабляць, паскараць, уплываць, уздзеінічаць, хваляваць, весяліць, спакушаць* і інш.;

5) шэраг дзеясловаў агульнаацэннага значэння: *цаніцца, ацэньвацца, значыць, азначаць, заслугоўваць, здавацца, захапляць* і інш.;

6) дзеясловы, якія абазначаюць працэс успрымання чалавекам (радзей – жывёлай) пазамоўнай рэчаіснасці ў самым агульным сэнсе: *успрымацца, заўважвацца, забывацца, сніцца, думацца, усплываць (у памяці), уяўляцца* і інш.;

7) дзеясловы, што абазначаюць патрэбу чалавека ў чым-н.: *патрабавацца, станавіцца (быць) патрэбным* і інш.;

8) дзеясловы, што абазначаюць магчымасць асобных элементаў свету мець свае імёны: *называцца, звацца* і інш. [Бацэвіч 1997: 48–49].

2. Дзеясловы “катэгарыяльнай вартасці”.

Такія дзеяслоўныя прэдыкаты маюць спалучальнасныя абмежаванні, абумоўленыя прыналежнасцю пэўнага актанта да той ці іншай семантычнай / фармальнай катэгорыі. Так, дзеясловы тыпу *palić (co?)* спалучаюцца, рэалізуючы сваё прамое значэнне, толькі з канкрэтнымі імёнамі; *inicjować (co?)* – з абстрактнымі; *wyksz-talcać, denerwować,*

informować (кого?), mówić (komu // do kogo?) – з персанальнымі; *budować, czytać, suszyć (co?)* – неадушаўлёнымі і інш. Такія абмежаванні, як зазначае М. Шупрычыньска, маюць *катэгарыяльны* характар.

Падыход, пры якім улічаюцца толькі класавыя і катэгарыяльныя абмежаванні, быў бы, відаць, не зусім карэктным. Відавочна, пры накладанні спісаў, напрыклад, усіх неадушаўлёных імёнаў і ўсіх “неадушаўлёных” дзеясловаў наўрад ці можна атрымаць усе правільныя з пункту гледжання закону семантычнага дапасавання словаспалучэнні. Параўн.: *otrzymywać książkę, ziemię, słowo, zapewnienie*, але: **otrzymywać zabawę, obłęd, proces, przemarsz* і інш.

Сінтаксічны аналіз пры ўліку толькі класавых і катэгарыяльных уласцівасцей залежных ад дзеяслова актантаў з’яўляецца недастатковым: для большасці *назоўнікавых адушаўлёных / неадушаўлёных, канкрэтных / абстрактных* і г.д. дзеясловаў існуюць больш выразныя абмежаванні; такія дзеясловы маюць больш вузкую спалучальнасць, бо могуць спалучацца ў межах пэўнай паняццёвай катэгорыі толькі з адпаведнай групай слоў з дакладна вызначаным лексіка-семантычным статусам. Так, дзеясловы тыпу *verba dicendi (mówić, powiedzieć* і інш.) спалучаюцца з абстрактнымі актантамі, але не з усімі, а толькі з імёнамі тыпу *słowo, zdanie*; дзеясловы тыпу *inicjować* – толькі з некаторымі абстрактнымі імёнамі са значэннем ‘*czynność / proces*’: *czyn, pogardę, badania* і інш.; дзеясловы тыпу *przeplakać, przesiedzieć* – з абстрактнымі назоўнікамі, што з’яўляюцца назвамі праежжаў часу: *dzień, miesiąc, rok* і інш. [*Szupryczyńska 1973: 50*]. Гэта азначае, што дыстрыбуцыйныя ўласцівасці такіх дзеясловаў больш карэктна апісваць не на ўзроўні класавых ці катэгарыяльна-семантычных абмежаванняў (хоць у кожнай мове ёсць дзеясловы тыпу *być, mieć*, якія маюць уласна класавы характар абмежаванняў [*Дорошевский 1973: 126–127*]), а на ўзроўні *лексіка-семантычных* (“слоўных”) абмежаванняў.

3. Дзеясловы “слоўнай вартасці”.

Дзеясловы пэўнага тыпа маюць здольнасць спалучацца толькі з некаторымі імёнамі, блізкімі семантычна. Параўн.: *koić ból, cierpienie, żal* і інш.; *mówić słowo, zdanie, wiersz* і інш.; *orać ziemię, pole, ogród* і інш.; *rozlewać płyn, wodę, herbatę* і інш. Дыферэнцыйнай рысай дзеясловаў тыпу *koić, mówić, czytać, orać, rozlewać* з’яўляецца “*групавая*” (лексіка-семантычная) *вартасць* іх сінтаксічнага акружэння, што абумоўлена прыналежнасцю дзеяслоўных партнёраў-актантаў да пэўнай “слоўнай” групы (тэматычнай групы; рэфэрэнтна-таксанамічнага адлюстравальнага класа; лексіка-семантычнага класа; дэнагатыўнага класа). Класавыя і катэгарыяльныя характарыстыкі такіх дзеясловаў, як правіла, супадаюць (у нашым выпадку – гэта *назоўнікавыя неадушаўлёныя* дзеясловы).

4. Дзеясловы “індывідуальнай вартасці”.

Абмежаванні на спалучальнасць могуць тычыцца толькі аднаго слова-партнёра. Параўн.: *trzyść oszy, lasować wapno, niścić dług, fikać koziołki* і інш. (“індывідуальная” вартасць дзеяслоўных партнёраў).

Дзеясловы са спалучальнаснымі абмежаваннямі тыпу (3) і (4) характарызуюцца ў спецыяльнай літаратуры як **дзеясловы з прадметнымі (субстанцыянальнымі) спецыялізаванымі семамі** [Михайлова 1984]; або як **дзеясловы вузкай дэнататыўнай аднесенасці** [Бацевич 1997: 49–50]; або як **дзеясловы з уключанымі актантамі**, дзе ўключэнне разглядаецца як семантычная з’ява, паводле якой уключаны кампанент закладзены ў семнай структуры дзеяслова [Bojar 1975; Русская глагольная лексика 1997: 49–51]. Гэта той самы выпадак, калі, як зазначыў В. Дарашэўскі, “паняцце дзейніка можа быць заключана <...> у змесце выказніка”: так, напрыклад, формы дзеяслова *rzeć* (іржаць) могуць быць выказнікам толькі дзейніка *koń* (конь) і г.д. [Дорошевский 1973: 162]. Іншымі словамі, семантычны змест выказніка імплікуе дзейнік. Гэта тычыцца дзеясловаў тыпу *szczekać* (pies), *gruchać* (gołąb), *klaskać* (słowik), *kukać* (kukułka), *skolić* (lis), *beczeć* (owca, koza, krowa, cielę), *terlikać* (niektóre ptaki) і інш. Больш за тое, паводле В. Дарашэўскага, у семантычнай структуры дзеясловаў можа ўвасабляцца “не толькі паняцце дзейніка, але і дапаўнення, і нават мадальнасці: *aportować* – гэта вызначэнне дзеяння, утваральнікам якога з’яўляецца сабака, калі па загадзе прыносіць забітага звера (або які-небудзь ўказаны ёй прадмет)” [Дорошевский 1973: 162].

Склад дзеясловаў з прадметнымі спецыялізаванымі семамі таксама нельга лічыць аднародным. У сувязі з гэтым іх спалучальнасць можа быць ахарактарызавана як *больш шырокая* або *больш вузкая* ў залежнасці ад якасці субстанцыянальных сем – ад ступені іх спецыялізацыі. Дзеяслоўныя прэдыкаты вузкай дэнататыўнай аднесенасці могуць спецыялізавацца да:

(а) родавых ((за)сохнуць, (за)вянуць – для ўсіх раслін; здохнуць – для ўсіх жывёл);

(б) відавых (грызціся – для некаторых відаў жывёл: катой, сабак; гнездавацца – для некаторых відаў птушак);

(в) індывідуальных (дыбіцца – конь; буркатаць – голуб, цвыркаць – верабей, скавытаць – сабака, рохкаць – свіння, каркаць – варона) назваў-актантаў [Дорошевский 1973: 162–163, 167; Михайлова 1984: 64–65, 67–68, 71; Бацевич 1997: 49–56].

Спалучальнасныя абмежаванні тыпу (3) і (4) маюць субкатэгарыяльны характар. Родавая спалучальнасныя абмежаванні назавём **субкатэгарыяльнымі абмежаваннямі першага парадку**; відавыя спалучальнасныя абмежаванні – **субкатэгарыяльнымі абмежаваннямі другога парадку**; індыві-

дуальныя спалучальнасныя абмежаванні – *субкатэгарыяльнымі абмежаваннямі трэцяга парадку*. Навідавоку пры гэтым два асноўныя тыпы субкатэгарызацыі:

1) якасная (дэскрыпцыйная) субкатэгарызацыя:

калі можна задаць агульную дыферэнцыяльную прымету (звычайна субкатэгарыяльную прымету першага парадку) для ўсіх актантаў, якія ўваходзяць у тую ці іншую дзеяслоўную пазіцыю. Напрыклад, прымету *‘быць раслінай’ [+F1]* для актантаў грамінальных прэдыкатаў тыпу *(за)вянуць, (за)сохнуць: (за)вянуць, (за)сохнуць (X) – X (расліна [+F1])*;

2) элементная субкатэгарызацыя:

калі для характарыстыкі акружэння дзеяслоўнага прэдыката немагчыма знайсці нейкай агульнай апісальнай прыметы метамоўнага характару. Спалучальнаснае абмежаванне такога кшталту задаецца або спісам лексем, або асобнай лексмай. Элементная субкатэгарызацыя абумоўлена субкатэгарыяльнымі абмежаваннямі другога і трэцяга парадкаў. Так, для польскага дзеяслова *beczeć (beknąć)* такія прыметы, як *[+Anim]* або *[-Pers]*, не могуць лічыцца дыферэнцыяльнымі. Нават прымета *[o niektórych zwierzętach]*, пададзеная ў слоўніку М. Каўкі *[Kawka 1980: 25]*, з’яўляецца занадта агульнай, занадта шырокай. Тут яўна не абысціся без пераліку канкрэтных лексем: (1) *beczeć (X) – X (koza, krowa, owca, ciele)*. Параўн. дыстрыбуцыю *beczeć* з дыстрыбуцыяй беларускіх адпаведнікаў: (2) *раўці (X) – X (карова, бык)*; (3) *бляць (X) – X (авечка)*; (4) *мэкаць (X) – X (каза) (ТСБМ-1: 391; ТСБМ-4: 705)*. Як бачым, у прыведзеных прыкладах значэнне беларускіх дзеясловаў больш канкрэтнае: у выпадку (2) яно спецыялізавана адносна двух дэнататаў (*карова, бык*), у выпадках (3) – (4) – адносна аднаго (адпаведна *авечка; каза*).

Аналіз дзеясловаў вузкай дэнататыўнай аднесенасці дазволіў Ф.С. Бацэвічу вызначыць адпаведныя функцыянальна-адлюстравальныя класы імёнаў у ролі суб’ектаў дзеяслоўнага дзеяння, а на іх аснове – адпаведныя дэнататыўныя (адлюстравальныя) класы дзеяслоўных прэдыкатаў. Пад **дэнататыўным класам** разумеецца “аб’яднанне слоў, якое адлюстроўвае анталогічныя ўласцівасці і катэгорыі субстанцый, што існуюць у свеце” *[Русская глагольная лексика 1999: 106]*. Для дзеясловаў з прадметнымі спецыялізаванымі семамі паняцце дэнататыўнага класа з’яўляецца, на нашу думку, найбольш удалым. Заўважым пры гэтым, што т.зв. дэнататыўныя класіфікацыі прадметных імёнаў (падзел імёнаў на тэматычныя групы, анамасіялагічныя групы або рэфэрэнтна-адлюстравальныя класы), праводзіліся ў лінгвістыцы неаднаазова *[Ганжа 1970; Степанов 1981; Михайлова 1984; 1985; 1998; Лебедева, Яценецкая 1993; Бацевич 1992; 1997; Русская глагольная лексика 1999: 106–108]*. Найбольш поўная функцыянальна-адлюстравальная тыпалогія імёнаў (а на яе аснове – і дзеясловаў) прадстаўлена ў працах Ф.С. Бацэвіча *[Бацевич 1992; 1997]*.

У спецыяльнай літаратуры дамінуе тэндэнцыя апісваць спалучальнасць дзеяслова праз такія паняцці, як *узкая* / *шырокая* спалучальнасць або *больш узкая* / *больш шырокая* спалучальнасць (гл., напрыклад, [Михайлова 1984: 64–67]). Адапаведныя характарыстыкі дзеяслоўнай спалучальнасці падаюцца нам вельмі агульнымі, размытымі. Відавочна, патрэбна больш дакладная сістэма вызначэння. Відаць, лагічна пры гэтым зыходзіць з уліку якасці субстанцыяльных сем дзеяслоўных прэдыкатаў, з уліку ўзроўню (“парогу дробнасці”) абмежаванняў на спалучальнасць дзеясловаў з імёнамі.

Базуючыся на вопыце згаданых вышэй даследаванняў, прапануем наступную класіфікацыйную сетку спалучальных абмежаванняў дзеясловаў (“шкалу” семантычных і фармальных прымет дзеяслоўных партнёраў), якая, па сутнасці, уяўляе сабой адзін з варыянтаў **комплекснай сінтагматычнай класіфікацыі дзеяслоўных прэдыкатаў** (гл. табліцу). Для вызначэння сінтаксічна рэлевантных (дыстрыбуцыйных) уласцівасцей дзеясловаў будзем пры гэтым зыходзіць з прынцыпу сінтаксічных апазіцый:

Табліца

Варыянт комплекснай сінтагматычнай класіфікацыі дзеяслоўных прэдыкатаў

Характар дыстрыбуцыйных абмежаванняў	Характарыстыка дзеяслоўных “партнёраў”	Дыстрыбуцыйная (сінтаксічная) характарыстыка дзеяслова
1. Класавыя абмежаванні	1. V+ імя (назоўнік – <i>N</i>) // 2. V+ не-імя: 2.1. V+ дзеяслоў (<i>V</i>); 2.2. V+ прыметнік (<i>Adj</i>); 2.3. V+ прыслоўе (<i>Adv</i>); 2.4. V+ лічэбнік (<i>Num</i>)	назоўнікавасць дзеяслоўнасць прыметнікавасць прыслоўнасць лічэбнікавасць
2. Катэгарыяльныя абмежаванні (субкатэгарыяльныя абмежаванні першага парадку)	<u>2 А. Семантычныя абмежаванні</u> (у круглых дужках – суадносныя дэнататыўныя класы актантаў): 1.1. V+ прадметны актонт: 1.1.1. V+ адусаўлёны [+Anim] актонт <i>(жывая матэрыя)</i> : 1.1.1.1. V+ персанальны [+Pers] актонт <i>(чалавек)</i> : 1.1.1.1.1. V+ мужчынска-персанальны [+Masc Pers] актонт (<i>мужчына</i>); 1.1.1.1.2. V+ жаноча-персанальны [+Fem Pers] актонт (<i>жанчына</i>); 1.1.1.1.3. V+ “недарослы” актонт <i>[+Adult Pers] (дзіця)</i> ; 1.1.1.2. V+ неперсанальны [-Pers] актонт: 1.1.1.2.1. V+A (“жывёла”); (“хатняя жывёла”); 1.1.1.2.2. V+ A (“расліна”).	адушаўлёнасць персанальнасць мужчынская персанальнасць жаночая персанальнасць недаросласць неперсанальнасць бестыяльнасць грамінальнасць

Характар дыстрыбуцыйных абмежаванняў	Характарыстыка дзеяслоўных “партнёраў”	Дыстрыбуцыйная (сінтаксічная) характарыстыка дзеяслова
	1.1.2. V + неадушаўлёны [-Anim] актант: 1.1.2.1. V+ канкрэтны [+Concr] актант: 1.1.2.1.1. V+ A (“натурфакты”): а) неба і нябесныя аб’екты; б) з’явы прыроды, ападка; в) вадкасць; г) святло, гук, пах; д) агонь, дым; е) часткі цела чалавека / жывёлы. 1.1.2.1.2. V+ A (“артэфакты”): а) сродкі руху; б) механізмы, прылады працы, прыстасаванні і іх часткі; в) прадукты апрацоўкі, пераапрацоўкі; г) адзенне, абутак; д) прадукты харчавання, напоі; е) прадметы хатняга ўжытку; ё) пабудовы, збудаванні і іх часткі. 1.1.2.1.3. V+ A (“прадукты інтэлектуальнай дзейнасці чалавека”); 1.1.2.1.4. V+ A (“сацыяфакты”): а) грошы, каштоўныя паперы; б) арганізацыі, калектывы. 1.1.2.2. V+ абстрактны [+Abstr] актант: 1.1.2.2.1. V+ A (“псіхафакты”): а) свядомасць; б) думкі; в) пачуцці; г) эмоцыі. 1.1.2.2.2. V+ A (“маўленчыя факты”); 1.1.2.2.3. V+ A (“час, жыццё”). 1.2. V+ падзейны (прэдыкатны) актант: 1.2.1. V+ A (“фізічныя дзеянні і працэсы”); 1.2.2. V+ A (“падзеі”); 1.2.3. V+ A (“фізічныя станы”).	неадушаўлёнасць канкрэтнасць абстрактнасць
3. Субкатэгарыяльныя абмежаванні другога і трэцяга парадку	Калі той ці іншы дзеяслоў спалучаецца толькі (1) з некаторымі элементамі нейкага дэнататыўнага класа (гнэздавацца – для некаторых відаў птушак) або (2) з індывідуальным партнёрам. Напрыклад: кукаваць (зязюля), брахаць, гаўкаць (сабака), мяўкаць, яўкаць (кот), брыкацца, дыбіцца (конь), не-раставаць (рыба), цвыркаць (верабей), рохкаць (свіння), дзе ўсе дзеясловы спалучаюцца з індывідуальным слоўным партнёрам.	
2. Катэгарыяльныя абмежаванні (працяг)	<u>2 Б. Фармальныя абмежаванні:</u> 1. V+ акузатыў (N acc) // 2. V+ не-акузатыў: 2.1. V+ імя ў форме роднага склону (N gen);	акузатыўнасць генітыўнасць

Характар дыстрыбуцыйных абмежаванняў	Характарыстыка дзеяслоўных “партнёраў”	Дыстрыбуцыйная (сінтаксічная) характарыстыка дзеяслова
	2.2. V+ імя ў форме давальнага склону (<i>N dat</i>); 2.3. V+ імя ў форме творнага склону (<i>N instr</i>); 2.4. V+ імя ў форме меснага склону (<i>N loc</i>)	датыўнасць інструментальнасць лакатыўнасць

Як вынікае з класіфікацыйнай сеткі, той ці іншы ўзровень абмежаванняў па сутнасці карэлюе з адпаведнай ступенню канкрэтнасці / абстрактнасці дзеяслоўнай семантыкі. Назіраецца прамая прапарцыянальная залежнасць: чым *большая “глыбіня” (“парог дробнасці”)* дзеяслоўных абмежаванняў (гл. Табліцу), тым *большая ступень канкрэтнасці (і меншая ступень абстрактнасці) семантыкі таго ці іншага дзеяслова* (і наадварот). “Парог дробнасці” спалучальнасных абмежаванняў можа лічыцца своеасаблівым каэфіцыентам канкрэтнасці / абстрактнасці дзеяслоўнай семантыкі. Пры адпаведным падыходзе няма патрэбы ў выкарыстанні такіх занадта агульных паняццяў, як “*больш шырокая*” / “*больш вузкая*” спалучальнасць дзеяслова. Спалучальнасць дзеяслова можа вымярацца больш дакладна – праз вызначэнне (указанне) пэўнага ўзроўню спалучальнасных абмежаванняў.

“Парог дробнасці” спалучальнасных абмежаванняў можа лічыцца своеасаблівым **каэфіцыентам** канкрэтнасці / абстрактнасці дзеяслоўнай семантыкі. Пры адпаведным падыходзе няма, такім чынам, патрэбы ў выкарыстанні такіх занадта агульных паняццяў, як “*больш шырокая*” / “*больш вузкая*” спалучальнасць дзеяслова. Спалучальнасць дзеяслова можа вымярацца больш дакладна праз вызначэнне (указанне) пэўнага ўзроўню спалучальнасных абмежаванняў.

Літаратура

1. Апресян, Ю. Д. К построению языка для описания синтаксических свойств слова / Ю. Д. Апресян // Проблемы структурной лингвистики. – М., 1972–1973. – С. 279–325.
2. Бацевич, Ф. С. Функционально-отражательное изучение лексики (на материале русского глагола) / Ф. С. Бацевич. – Львов, 1992.
3. Бацевич, Ф. С. Функционально-ономасиологическое исследование глагольной лексики / Ф. С. Бацевич, Т. А. Космеда // Очерки по функциональной лексикологии. – Львов, 1997. – С. 6–208.
4. Гак, В. Г. К проблеме семантической синтагматики / В. Г. Гак // Проблемы структурной лингвистики. – М., 1972. – С. 367–395.
5. Гак, В. Г. Теоретическая грамматика французского языка: синтаксис / В. Г. Гак. – М., 1981.
6. Ганжа, Р. С. Изучение глагольной семантики / Р. С. Ганжа // Русский язык в школе. – 1970. – № 4. – С. 33–39.
7. Дорошевский, В. О формах и типах предикации / В. Дорошевский // Элементы лексикологии и семиотики. – М., 1973. – С. 126–167.

8. Золотова, Г. А. Коммуникативная грамматика русского языка / Г. А. Золотова, Н. К. Онипенко, М. Ю. Сидорова. – М., 1998.

9. Лебедева, Н. Б. Типы субъектов / Н. Б. Лебедева, М. Н. Янценецкая // Вариантные отношения в языке и тексте. – Екатеринбург, 1993.

10. Михайлова, О. А. К вопросу об изучении глаголов с предметными семами / О. А. Михайлова // Проблемы глагольной семантики. – Свердловск, 1984. – С. 64–71.

11. Михайлова, О. А. Глаголы со специализированными предметно-субъектными семами в современном русском языке: автореф. дис. ... канд. филол. наук / О. А. Михайлова. – Свердловск, 1985.

12. Михайлова, О. А. Ограничения в лексической семантике русского слова: автореф. дис. ... д-ра. филол. наук / О. А. Михайлова. – Екатеринбург, 1998.

13. Норман, Б. Ю. Гипотеза Сэпира – Уорфа и белорусско-русский дифференциально-семантический словарь / Б. Ю. Норман // Актуальные проблемы лексикологии. – Минск, 1970. – С. 158–159.

14. Русская глагольная лексика: пересекаемость парадигм: памяти Э. В. Кузнецовой / под ред. Л. Г. Бабенко. – Екатеринбург, 1997.

15. Русская глагольная лексика: денотативное пространство / под ред. Л. Г. Бабенко. – Екатеринбург, 1999.

16. Степанов, Ю. С. Имена. Предикаты. Предложения: Семиологическая грамматика / Ю. С. Степанов. – М., 1981.

17. Уфимцева, А. А. Лексико-семантическая система языка / А. А. Уфимцева // Общее языкознание / Внутренняя структура языка. – М., 1972. – С. 417–445.

18. Уфимцева А. А. Лексическая номинация (первичная нейтральная) // Языковая номинация (виды наименований) / А. А. Уфимцева. – М., 1977. – С. 5–85.

19. Уфимцева, А. А. Лексическое значение: принцип семиологического описания лексики / А. А. Уфимцева. – М., 1986.

20. Хомский, Н. Аспекты теории синтаксиса / Н. Хомский // Публикации отдела структурной и прикладной лингвистики. Вып. 1. М., 1972.

21. Bojar, B. Polskie czasowniki z wbudowanym argumentem / B. Bojar // Polonica. – 1975. – Т. 1. – С. 167–186.

22. Kawka, M. Słownik syntaktyczno-semantyczny czasowników polskich / M. Kawka // Część I: Czasowniki bezprzedrostkowe. – Kraków, 1980.

23. Szuprzyńska, M. Syntaktyczna klasyfikacja czasowników przybiernikowych / M. Szuprzyńska // Prace wydz. filologiczno-filozoficznego. – Warszawa, 1973. – Т. 23. – З. 2.

Н. М. Гардзей

НЕРЭГУЛЯРНЫЯ КАНСАНАНТНЫЯ ЧАРГАВАННІ Ў ЗЫХОДЗЕ СУБСТАНТЫЎНАЙ АСНОВЫ

Кансанантныя чаргаванні ў зыходзе асновы назоўніка характарызуюцца пазіцыйнай абумоўленасцю, устойлівасцю і **рэгулярнасцю**. Флексіямі, якія мадыфікуюць фінальную частку субстантыўнай асновы, у беларускай мове з'яўляюцца: **-э₁** муж. і н. М. адз., **-э₂** жан. Д.–М. адз., **-і₁** муж., н. і жан. Н. мн., **-і₂** жан. Р. адз., **-о** (нулявая) жан. Н.–В. адз., **-іу** жан. Т. адз. Перад гэтымі флексіямі рэгулярна ўзнікаюць кансанантныя чаргаванні тыпаў: а) **Р → Р'** (цвёрдая губная → мяккая губная), **Н → Н'** (цвёрдая пярэднеязычная змычна-праходная → мяккая пярэднеязычная змычна-праходная), **Т → С'** (цвёрдая пярэднеязычная выбухная → мяккая